

УДК 811.161.2'243:82-31(076.6)

РОМАН ЛІНИ КОСТЕНКО „ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО” ЯК НАВЧАЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ ДЛЯ ЧИТАННЯ В ІНШОМОВНІЙ АУДИТОРІЇ

Ірина Телюх, Олександра Антонів

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра українського прикладного мовознавства,
вул. Університетська 1, кімн. 233, 79001 Львів, Україна
тел.: 032 239 43 55
ел. пошта: irinatelyuh@mail.ru, antonivl@yahoo.com*

Розглянуто проблеми функціонування художнього тексту у процесі навчання української мови як іноземної (УМІ), проаналізовано принципи відбору навчальних текстів. З'ясовано актуальність вивчення роману Ліни Костенко „Записки українського самашедшого” в курсі української мови як іноземної.

Ключові слова: українська мова як іноземна, текст, принципи відбору навчальних текстів, художній текст, читання як вид мовленнєвої діяльності.

Одним із основних об'єктів дослідження в багатьох науках, таких як мовознавство, методика викладання іноземних мов, за останні роки став *текст*. Тексти дають нам знання, соціальні цінності і норми, спектр різноманітних вражень (включаючи і художні), які накопичені людьми в процесі практичної та теоретичної діяльності. Ці знання потрібні людині для життя в соціумі.

Проблема тексту у навчанні іноземній мові належить до числа найважливіших, оскільки текст є основною одиницею цього навчання. Усе частіше можна почути думку, що текст, а не речення є основною одиницею мовленнєвої діяльності. Тому дуже важливо на будь-якому етапі навчання мови як іноземної вміти відбирати тексти, які будуть основою навчання мови та допоможуть краще зрозуміти культуру країни, мову якої вивчають.

Текст, який пропонують студенту для читання, має відповідати рівню його мовних знань. У зв'язку із цим, звичайно, не можна починати освітній процес із читання текстів, які складні за змістом і мають велику кількість невідомої лексики. Для того, щоб тексти іноземною мовою, які відібрали, відповідали мовним можливостям студента, їх потрібно проаналізувати. Крім урахування професійних та мовних знань студента, а також його інтересів, потреб і ставлення до вивчення іноземної мови, під час укладання тематичних читанок іншомовних текстів треба брати також до уваги специфіку психологічних особливостей студентської аудиторії.

У процесі відбору текстів для читання насамперед варто враховувати професійні знання, адже невідповідність рівня інформації, що міститься в іншомовному тексті, рівню компетентності студента у відповідній сфері знань рідною мовою не лише стане на перешкоді розумінню іншомовного тексту, але й зменшить інтерес до читання іншомовної літератури за спеціальністю й спричинить негативне ставлення до вивчення іноземної мови взагалі. Проблема відбору навчальних матеріалів завжди була і є однією з найскладніших проблем у методиці навчання. Існує безліч підходів до вирішення цієї проблеми: функціональний, ситуативно-функціональний, комунікатив-

ний, статистико-прагматичний та ін. Користуючись різними концепціями відбору навчальних текстів (зокрема концепцією, запропонованою Л. Смеляковою [6: 24]), ми виділили такі принципи відбору художніх текстів:

- а) ступінь естетичного впливу на читача-студента;
- б) соціокультурний потенціал;
- в) обсяг текстового матеріалу.

Найважливішим, на нашу думку, є принцип відбору творів за ступенем (потенціалом) естетичного впливу на читача. Естетична цінність художнього твору як цілісної структури відчувається читачами по-різному, але при цьому є один індикатор – естетичне почуття, або естетичне зворушення, яке виникає після прочитання твору.

Більшість методистів вважає, що іноземну мову варто вивчати як феномен національної культури, як „мовну модель” світосприйняття народу та культури. Це простежуємо у принципі відбору текстів за *соціокультурним потенціалом художніх творів*. Відбір художніх текстів за цим принципом варто проводити з урахуванням факторного аналізу текстів (за кількістю антропонімів, хрононімів, топонімів та ін.), внеску соціокультурної інформації художнього твору у розвиток лінгвокраїнознавчої компетенції студентів та способу презентації соціокультурної інформації у тексті (наявність коментарю) [1: 12].

Дотримання *принципу поступового збільшення обсягу текстового матеріалу* зумовлюється такими факторами:

- розуміння іншомовного тексту значно полегшується, якщо його читають не частинами, а повністю, оскільки механізм повторення вмикається на повну силу: слова, які викликали спочатку деякі труднощі, під час повторного прочитання включаються в прогнозовану здогадку, полегшують розуміння тексту;
- дотримання принципу збільшення обсягу текстового матеріалу унаочнює динаміку розвитку умінь студентів.

Практична реалізація цього принципу зумовлює потребу встановлення одиниці виміру текстового матеріалу. Такою одиницею виміру є *сторінка*. Крім того, художні твори, які пропонують студентам-іноземцям, мають містити нову та відому інформацію, бути не надто абстрактними та специфічними, стимулювати прогнозування та бажання дізнатись якомога більше про культуру країни, мову якої студенти вивчають.

Раціонально побудована система навчання іноземної мови розвиває мислення, допомагає усвідомити особливості структури конкретної іноземної мови, а також глибше зрозуміти особливості рідної мови. Читання тексту, а особливо художнього, для студента-іноземця – це головний і базовий етап для розуміння не лише мови, а й культури країни, якою він цікавиться, в цілому. Інформація, яку отримує студент у процесі читання, розвиває його світогляд, збагачує спеціальні знання. Велика робота пов'язана із розумінням змісту тексту, розвиває навички самостійної роботи, мовну здогадку та антиципацію, формує такі риси характеру як працелюбність, наполегливість, інтерес до вивчення іноземної мови тощо.

Читання є метою та засобом навчання іноземної мови. Це самостійний вид мовленнєвої діяльності, який забезпечує письмову форму спілкування. В. Сухомлинський, досліджуючи причини розумової відсталості, зазначав: „Якщо діти мало читали, мало мислили, то у них складалася структура малодіяльного мозку” [7: 65].

Читання – рецептивний вид мовленнєвої діяльності, оскільки воно пов'язане зі сприйняттям, тобто рецепцією та розумінням інформації. У процесі читання відбувається осмислення та оцінка інформації, що міститься в тексті. У зв'язку з цим

виділяють *змістовий* та *процесуальний* аспекти діяльності. Змістовий аспект читання залежить від процесуального аспекту та полягає в осмисленні розуміння інформації, яку читають, завдяки декодуванню графічних знаків та смислових зв'язків тексту.

Залежно від цільової установки розрізняють ознайомлювальне, вивчальне, переглядове/вибіркове та пошукове читання. Зріле вміння читати передбачає як володіння усіма видами читання, так і легкість переходу від одного виду до іншого залежно від зміни мети отримання інформації з певного тексту. Ознайомлювальне читання є пізнавальним, у ньому предметом уваги стає твір (книга, стаття, розповідь) без установки на отримання певної інформації. Це читання для „себе”, без попередньої спеціальної установки на подальше використання або відтворення отриманої інформації.

Під час ознайомлювального читання основне комунікативне завдання, яке стоїть перед читачем, полягає в тому, щоб у результаті швидкого читання всього тексту отримати з нього основну інформацію, тобто з'ясувати, які питання і як саме вирішуються у тексті, про що саме йдеться у ньому. Воно вимагає вміння розрізняти головну і другорядну інформацію. Для досягнення цієї мети, за даними С. Фоломкиної, цілком достатньо розуміти 75% основного змісту за умови, якщо решта 25% не містить ключових положень, суттєвих для розуміння змісту всього тексту [2: 220].

Вивчальне читання передбачає максимально повне і точне розуміння всієї інформації в тексті та її критичне осмислення. Це вдумливе і повільне читання, передбачає цілеспрямований аналіз змісту з опорою на мовні та логічні зв'язки тексту. Його завдання – формувати у студента вміння самостійно долати труднощі щодо розуміння іноземної мови. Вдумливе читання відбувається повільно — 50-60 слів/хв., а його об'єктом є „вивчення” не мовного матеріалу, а тієї інформації, яку подано в тексті [3: 225].

Мета переглядового/вибіркового читання – одержати загальне уявлення про тему і коло питань, які розглянуто в тексті. Це швидке, вибіркове читання, читання тексту блоками для більш детального ознайомлення з його „фокусуючими” деталями і частинами. Воно також може завершуватися оформленням результатів прочитаного у вигляді повідомлення чи реферату [3: 230].

Пошукове читання орієнтоване на читання газет та літератури за фахом. Його мета – швидко знайти в тексті певні дані (факти, характеристики, цифрові показники, вказівки). Воно спрямоване на знаходження в тексті конкретної інформації. Читачу відомо з інших джерел, що така інформація міститься у певній книзі, статті. Тому, виходячи з типової структури цих текстів, він одразу ж звертається до певних частин або розділів, які й піддає пошуковому читанню без детального аналізу. У пошуковому читанні з'ясування інформації не вимагає дискурсивних процесів і відбувається автоматично. Таке читання, як і переглядове/вибіркове, передбачає наявність уміння орієнтуватися у логіко-смислової структурі тексту, вибрати з нього необхідну інформацію з певної проблеми, вибрати і об'єднати інформацію кількох текстів з окремих питань.

Оскільки роман Ліни Костенко, який ми пропонуємо для вивчення в іншомовній аудиторії, є актуальним та містить цінну інформацію для студента-іноземця, його потрібно читати уважно, вдумливо, аналізувати прочитане.

Тому розглянемо детально такий вид читання як *вивчальне* та дослідимо типологію вправ для вироблення умінь і навичок читати художній текст.

За допомогою вивчального читання студент досягає максимально повного і точного розуміння тексту і його критичного осмислення. Однією з цілей такого

читання є формування в студентів умінь самостійно долати труднощі мовного та смислового характеру.

Читання у такому режимі вимагає цілеспрямованого аналізу змісту на основі мовних явищ та логічних зв'язків. Тому є велика кількість регресій, зумовлених необхідністю перечитування окремих частин тексту для досягнення якомога точнішого розуміння змісту” [3: 201].

Для того, щоб досягти повного і точного розуміння інформації, викладеної у тексті, студент повинен володіти значним запасом лексичних одиниць, мати базові знання з граматики (на морфологічному та синтаксичному рівнях) і достатню практику в читанні текстів різних жанрів. Цей режим читання потребує багато часу та зусиль.

Процес читання не можна відстежити, про його результати свідчить те, зрозумів студент текст чи ні. Однак існують шляхи керування цим процесом.

Навчання читати – складний і тривалий процес, у якому розрізняють три основні стадії:

- 1) формування техніки читання;
- 2) навчальне читання;
- 3) зріле читання.

Перша стадія характерна для початкового і середнього етапів навчання, вона передбачає формування автоматизмів розпізнавання букв, буквосполучень та графічних образів цілих слів, словосполучень. Сформовані автоматизми згодом складають основу навичок читання [4: 132].

Наприклад, студентам пропонують прочитати уривок із роману спочатку усно, потім уголос. Формування навичок і розвиток умінь здійснюється в процесі виконання завдань: *дотекстових, притекстових та післятекстових*. Оскільки для читання роману Ліни Костенко потрібен середній або високий рівень оволодіння українською мовою, то зміст цих завдань відрізняється від змісту подібних вправ, які виконують на початковому етапі.

Завдання *дотекстових вправ* – навчити студента певного обсягу фонових знань, мовних одиниць з національно-культурним компонентом семантики. Складовою частиною цих завдань є два невеликі тексти, складені викладачем.

В одному тексті подано біографічні відомості про письменника; в іншому – інформацію про складний період в історії України, який відображено у творі.

Наводимо приклад першого тексту:

Ліна Василівна Костенко народилася 19 березня 1930 р. у містечку Ржищеві на Київщині в родині вчителів. Згодом родина перебралася до Києва, де майбутня поетеса закінчила середню школу.

Після закінчення середньої школи Ліна Василівна навчається в Київському педагогічному інституті, а згодом – у Московському літературному інституті ім. О. М. Горького. Ліна Костенко була однією з перших і найпомітніших у колі молодих українських поетів, що творили протягом 50–60-х років. Збірки її віршів викликали інтерес у читача й критики, а прозова творчість не тільки закріпила успіх, а й засвідчила справжню зрілість поетеси.

Творчий розвиток Ліни Костенко – поетеси гострої думки і палкого темпераменту – не був позбавлений складних моментів. Обмеження свободи творчої думки, різні заборони в складні політичні часи призвели до того, що досить тривалий час творить Л. Костенко практично не потрапляли у друк. Та саме в ті роки поетеса, незважаючи ні на що, посилено працювала. Її найвідоміші твори: роман у віршах

„Маруся Чурай”, поема „Берестечко”, прозовий роман „Записки українського самашедшого”.

Живе та працює Ліна Костенко в Києві.

Приклад другого тексту:

Період, описаний у романі Ліни Костенко назвали „Помаранчевою революцією”. Помаранчевий – це колір партії, лідером якої був Віктор Ющенко – основний кандидат від опозиції на виборах 2004-го року. Помаранчева революція – низка протестів, мітингів, пікетів, страйків та інших актів громадянської непокорі в Україні, організована і проведена прихильниками Віктора Ющенка. Акція почалася 22 листопада 2004-го року, як реакція на масові фальсифікації, що вплинули на результат виборів. Основним результатом революції було призначення Верховним судом повторного другого туру президентських виборів.

Країнознавчі знання викладач доповнює фоновими і безеквівалентними словами, афоризмами та фразеологізмами, які автор використовує для характеристики героїв. Коментування здійснюється переважно мовою, що вивчається, проте можливе і звернення до рідної мови студента.

На етапі семантизації лінгвокраїнознавчої інформації доцільно широко використовувати відповідну зорову наочність. Первинне ознайомлення студентів з художнім текстом здійснює викладач.

Притекстові завдання. Велику роль у процесі безпосереднього читання твору відіграє методичний прийом, який називають „комунікативним налаштуванням”. Вправи такого типу допомагають спрямувати увагу студентів на одиниці тексту, значущі для його осмислення, пояснити підтекст, допомогти зіставити факти, виділити деталі або реалії, що мають велике смислове навантаження; виявити авторське ставлення до героїв і подій; створити умови для прогнозування змісту тексту і розуміння головної теми, наприклад:

1. Прочитайте текст, розподіліть його на смислові частини, підберіть назву до кожної з них.
2. Прочитайте текст і знайдіть у кожній його частині по одному реченню, які передають головну думку цієї частини.
3. Прочитайте вголос усі дієслова, які передають динаміку розповіді.
4. Прочитайте декілька абзаців тексту, виділіть речення, які передають одну і ту саму думку, речення, в яких зіставляються факти.

Післятекстові завдання спрямовані на перевірку розуміння змісту тексту. О. Никифорова [5] виділяє три можливі стадії розуміння художнього твору: на першій стадії усвідомлюється сюжетна лінія твору, вчинки героїв; на другій – тематика й осмислення характерів дійових осіб твору; на третій – сприймається естетична цінність цього твору. Перевіряючи перший і другий рівні розуміння тексту, Л. Журавльова, М. Зінов'єва пропонують такі завдання.

Короткі відповіді на питання („так” чи „ні”), наприклад:

1. Як Ви гадаєте, події, описані у романі, відбуваються в Україні?
2. Чи мова ведеться від імені чоловіка?
3. Чи можна назвати сім'ю оповідача середньостатистичною?

Пошук відповідей у текстах, наприклад:

1. Знайдіть у тексті підтвердження того, що Україна переживала тяжкий період у своїй історії.
2. Прочитуйте, як головний герой роману долає труднощі у своєму житті.
3. Знайдіть у тексті думку авторки про тогочасну політичну систему України.

Тести на вибір правильної відповіді з декількох запропонованих варіантів, наприклад:

1. Головний герой роману був...
 - а) учителем;
 - б) програмістом;
 - в) політичним діячем.
2. Ліна Костенко порівнює свій роман з твором:
 - а) „Записки сумасшедшего” Гоголя;
 - б) „Вечори на хуторі поблизу Диканьки” Гоголя;
 - в) „Мертві душі” Гоголя.
3. Головний герой вважає себе ...
 - а) бідняком;
 - б) заможною людиною;
 - в) представником середнього класу.

Пошук у тексті країнознавчої інформації, наприклад:

Знайдіть у тексті прикмети часу і місце дії.

Перевіряючи третій рівень розуміння, викладач пропонує знайти в тексті і прочитати: назви значущих лінгвокраїнознавчих об'єктів (безеквівалентні, фонові, конотативні слова і словосполучення); слова-символи, які автор використовує для вияву своїх патріотичних почуттів; країнознавчі цінні фразеологізми й афоризми; підібрати відповідники у своїй мові до деяких фразеологізмів, афоризмів, конотацій та ін.

Отже, тип вправ, які викладач використовує для повного розуміння тексту (вивчальне читання), змінюється залежно від етапу навчання.

Читання допомагає вдосконалювати вміння усного мовлення: під час читання як уголос, так і мовчки функціонують провідні мовні аналізатори – слухові та мовленнєво-рухові, характерні для говоріння. Уміння читати дає можливість у разі потреби підібрати необхідні друковані матеріали та підготувати їх до усного повідомлення.

Читання іншомовних текстів розвиває мислення учнів, допомагає усвідомити особливості системи іноземної мови і глибше зрозуміти особливості рідної. Інформація, яку отримує студент-іноземець із іншомовних текстів, формує його світогляд, збагачує країнознавчими знаннями про історію, культуру, економіку політику, побут країни, мову якої він вивчає. Велика розумова робота, яку виконує той, хто читає, з метою проникнення у зміст тексту, розвиває мовну здогадку та антиципацію, самостійність у подоланні мовних та смислових труднощів, інтерес до оволодіння іноземною мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вдовіна Т. О. Методика навчання майбутніх учителів іноземної мови читання англійських художніх текстів : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Т. О. Вдовіна. – К., 2003. – 282 с.
2. Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия. – М. : Наука, 2008. – 336 с.
3. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник / кол. авт. під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. – 2-ге вид., випр. і перероб. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.
4. Методика навчання іноземних мов : навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2011. – 206 с.
5. Никифорова О. И. Психология восприятия художественной литературы / О. И. Никифорова. – М. : Рус. яз., 1972. – 186 с.
6. Смелякова Л. П. Художественный текст в обучении иностранным языкам в языковом вузе (теория и практика отбора) : монография / Л. П. Смелякова. – СПб. : Образование, 1992. – 142 с.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1974. – 257 с.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2014

доопрацьована 16.02.2014

прийнята до друку 22.02.2014

**THE NOVEL „DIARY OF A UKRAINIAN MADMAN” BY LINA
KOSTENKO AS TEACHING MATERIAL FOR READING
BY A FOREIGN AUDIENCE**

Iryna Telyukh, Oleksandra Antoniv

*Ivan Franko Lviv National University,
Department of Ukrainian Applied Linguistics,
1 Universitetska Str., room 233, 79001 Lviv, Ukraine
phone: 032 239 43 55
e-mail: irinatelyuh@mail.ru, antonivl@yahoo.com*

The article examines issues of the functioning of a literary text in the process of teaching Ukrainian as a foreign language. It also analyses principles for choosing teaching texts and the relevance of the novel „Notes of a Lunatic” by Liny Kostenko for a course of Ukrainian as a foreign language.

Key words: Ukrainian as a foreign language, text, principles of choosing teaching texts, literary text, reading literary texts.

**РОМАН ЛИНЫ КОСТЕНКО „ЗАПИСКИ УКРАИНСКОГО
САМАСШЕДШЕГО” КАК УЧЕБНЫЙ МАТЕРИАЛ ДЛЯ ЧТЕНИЯ В
ИНОЯЗЫЧНОЙ АУДИТОРИИ**

Ирина Телюх, Александра Антонив

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра украинского прикладного языкознания,
ул. Университетская 1, комн. 233, 79001, Львов, Украина
тел.: 032 239 43 55
эл. почта: irinatelyuh@mail.ru, antonivl@yahoo.com*

Рассмотрены проблемы функционирования художественного текста в процессе обучения украинскому языку как иностранному, проанализированы принципы отбора учебных текстов. Акцентируется внимание на актуальности изучения романа Лины Костенко „Записки украинского самашедшого” в курсе украинского языка как иностранного.

Ключевые слова: украинский язык как иностранный, текст, принципы отбора учебных текстов, художественный текст, чтение как вид речевой деятельности.